

Beyaz Yakadan Mavi Yakaya...

İŞÇİLEŞEN MÜHENDİSİN İNKÂRI

Musa Çeçen-Elektrik Mühendisi
Elektrik Mühendisliği Dergisi Yayın Kurulu Üyesi
musa.cecen@emo.org.tr

Yukarıdaki başlık bir hayli iddialı... Üstelik kapsamı itibarıyla bakıldığında üzerinde tezler ve kitaplar yazılacak bir genişliğe sahip. Hal böyle olunca "Bu yazıyı yazmak sana mı kaldı?" denilebilir. Öncelikle bu tepkiyi anlayışla karşılayacağımı belirtmek isterim. Zira bu yazı için ilk aklıma gelen ve önerdiğim isimleri hatırlıyorum. Ahmet Öncü, Ahmet Haşim Köse ve Ali Artun yazsaydı iyiydi... Gel gelelim bu yazı için bana görev verildi.

Oldukça sıkıntılı günlerden geçiyoruz. Yalan ve gerçek kavramının birbirine girdiği, katı olan her şeyin buharlaştığı bir dönem bu. Bu zor günlerde biz mühendislerin yaşama koşulları da giderek ağırlaşıyor. İktidarların oy toplama hesapları planlamadan uzak, bilimin ve matematiğin tüm kavramlarını alt üst ediyor. Böyle bir dönemden geçerken "Bu ülkede mühendis olmak ne anlama gelir?" sorusu, çok yakın zamanda korkarım "mühendislerin kız verilecek meslekler" listesinden çıkarılmasıyla yanıtlanacak gibi...

Peki, bu duruma nasıl gelindi?

Mühendislerin doğanın sırlarını çözerek sonuçlarını insanlık refahının gelişimine sunma çabası bitti mi? Ancak tek bildiğimiz günlük hayatımızda karşılaştığımız gerçekle yüzleşmek kaçınılmaz görünmektedir.

Kapitalizmin ulusların duvarlarını henüz yık(a)madığı 1970'li yıllarda mühendisler altın çağlarını yaşıyordu. Üretimin artmasıyla refah toplumuna geçişin anahtarı konumunda görülen mühendisler mesleki itibarlarının zirvesindeydi. İktidarlar geleceğin anahtarı olarak "bilimsel-teknolojik devrim" tezini dillerden düşürmüyor, mühendisler de hedeflere ulaşmanın anahtarı olarak el üstünde tutuluyordu.

1930'lu yıllardan itibaren giderek azalan kırsal üretimin, 1970'li yıllarda kentleşmeyle dönüşüm süreci, sermayeye sanayileşmenin yarattığı emek ihtiyacını düşük ücretle gidermek için çözüm üretme potansiyelini sunmuştu. İkinci paylaşım savaşından çıkan dünyada 1960'lı yıllarda savaşın yarattığı yıkımın onarım sürecini hızla atlatan Avrupa ve Japonya'nın yeni pazarlara açılma hevesi, yeni işgücü, ucuz ve örgütsüz emek sunan çevre ülkelerin yarattığı rekabet, ABD'nin dünya ekonomisi ve siyaseti üzerindeki hegemonyasını sarsmıştı. 60'lı yıllarda ekonomik sorunlarla birlikte siyasal sorunlar da baş göstermiş, özellikle emperyalist güçlerin ulusal kurtuluş mücadelesi veren sömürge, yarı sömürge ülke halklarına karşı giriştikleri işgal ve katliamlara karşı gençliğin tepkisi yükselmışti.

Fransa, 1958-62'de Cezayir'dedir. Tarihe kazınan Cezayir Soykırımı bu yıllarda yaşanmıştır. 1960'da İngil-

tere, Fransa ve Belçika, Kongo'da; 1961-62'de ABD, Küba Domuzlar Körfezi'nde. 1964'te ise Vietnam İşgali ile biriken sorunlar dağ gibidir. 68 Kuşağı Hareketi'ni başlatan olayların ilki Fransa'daki Sorbonne Üniversitesi'nde meydana gelen öğrenci isyanıyla yaşanmış, Latin Amerikalı Devrimci Ernesto Che Guevera'nın 1967 yılında Bolivya dağlarında yakalanarak öldürülmesi bu olayların başlangıcına sebep oluşturmıştu.

68 eylemlerinin bir yönü de ırkçılığa karşı olmaktı. Siyah Lider Martin Luther King'in 4 Mart 1968'de katledilmesinin ardından siyahların ayaklanması başladı. ABD'de Columbia Üniversitesi, siyah ve beyaz öğrenciler tarafından birlikte işgal edildi. Tepkiler bir paydada buluştu. Dünyanın farklı coğrafyalarında "Kahrolsun emperyalizm, kahrolsun sömürgecilik" sloganı yükseliyordu.

68 eylemleri üzerine çok şey söylendi, yazılar yazıldı. Bu eylemlerin önemli bir özelliği, işçi-öğrenci birleşik mücadelesiydi. Daha çok özgürlük, daha fazla demokrasi talebiyle Fransa'da 9 milyon işçinin genel greve gitmesi ve öğrencilerle birlikte sokaklarda yürümesi siyasi iktidarı sarsmış, Başbakan Goerges Pompidou eylemcileri anarşist ve çapulcu diye suçlamıştı. Dönemin Başbakanı hemen o gece "referandum" kararını açıklamak zorunda kalmıştı. Olaylar büyümüş ve sonunda Başbakan istifaya zorunda kalmıştı.

Artık cin şişeden çıkmış, olaylar tüm dünyaya hızla yayılmıştı. Demirel iktidarının ABD güdümlü politikaları ve ABD askerlerinin İstanbul'da yarattığı taşkınlıklar fitili tutuşturmuş ve 6. Filo askerlerinin denize dökülmesiyle olaylar başlamıştı.

68 Kuşağı olarak tabir edilen dönem, ülkemizin özgürlük, bağımsızlık, adalet talebinin yükseldiği yıllardı. Bu yıllar Deniz Gezmiş, Hüseyin İnan, Yusuf Aslan, Mahir Çayan, Harun Karadeniz, Sinan Cemgil gibi sol önderlerin liderliğinde oluşan Türkiye'deki sol hareketin güçlendiği, Anadolu coğrafyasında yayıldığı yıllar olarak yakın tarihimizi derinden etkilemiştir.

Türkiye'deki 68 eylemlerinin Avrupa ile doğrudan bir bağlantısı olmamakla birlikte, bir etkileşim söz konusudur. 27 Mayıs öncesinden başlayarak 1960 sonrası adım adım yükselen bir öğrenci hareketidir.

İşte bu yıllarda mühendisler görece seçkin bir kesimdir ve toplumun refah seviyesinin üstünde yaşamaktadır. Ancak 68 Kuşağı üniversitelerde dönüşümü başlatmış ve mühendis/mimar olarak



hayata atılan teknik elemanlar, toplumsal muhalefetin ve hayatın içinde örgütlenmeye başlamıştı. Burada ekonomik koşulları daha iyi olmasına karşın mühendisler, aydın, demokrat ve devrimci kimlikleriyle ülkesi için emek, özgürlük ve demokrasi talebini yükselten muhalif kimliğe dönüşmüştü. Bu tarihsel süreç 1970’de TMMOB’nin devrimci demokrat yönetimler tarafından yönetilmeye başlamasıyla derinlik kazanmıştı. Mühendisler iktidarın ABD güdümlü politikalarına karşı öğrenci ve emek mücadelesiyle birleşmiş; TMMOB Yönetim Kurulu Başkanı Teoman Öztürk, direniş meydanlarında emek, demokrasi ve özgürlük talebini yükselten emek örgütlerinin, teknik elemanlar, işçiler, köylüler ve halkla buluşmasında mücadele önderi olarak yer almıştır.

Emperyalist sömürgeciliğin dünya haklarına karşı yürüttüğü acımasız saldırısı, bilimsel düşüncenin yok edilmesine yönelik politikalarıyla sorgulamayan, düşünmeyen bir toplum modeli ülkemize dayatılmıştır. TMMOB ve teknik eleman mücadelesi içinde mühendislerin de aktif olarak yer aldığı 68 Kuşağı aslında bu sömürüye başkaldırının adyadı...

Mühendis Beyaz Yakalı mı?

Poulantzas “Çağdaş kapitalizmde sınıflar” adlı çalışmasında genellikle ihmal edilmiş diye tanımladığı “sınıf mücadelesinin nesnel belirlenışı”ni tanımlamaya yönelik analizler yapar. “Marksist Teoride Sınıflar nedir?” sorusuna yanıt arar. Özetle şu saptamaları yapar:

- Sınıflar esas olarak üretim süreci içindeki verileriyle tanımlanan gruplardır.
- Sınıflar yalnızca sınıf mücadelesi içinde var olurlar.
- Toplumsal işbölümündeki konumlar, toplumsal olarak etkin öğelerin iradelerinden bağımsız olarak belirlenir.
- “Sınıf bilinci ve bağımsız (siyasal) örgüt sınıf durumları ve konjoktürle ilgili olup, aynı zamanda toplumsal güçler olarak mücadele koşullarını belirler.
- Toplumsal sınıfların belirlenmesinde esas rol oynayan, ekonomik ilişkiler içindeki yeridir.

Mühendisler (ağırlıklı olarak) konumları itibarıyla yakın zamana kadar “küçük burjuvazi” sınıfsal katmanı içinde yer alıyorlardı. Zira mühendis toplumsal işbölümü içinde gözetim işlevine sahiptir. Mühendis bu yönüyle üretim süreci içindeki eşgüdümü ve bütünlüğü sağlaması bakımından üretici konumundadır. Diğer yandan toplumsal işbölümü içinde gözetim işlevi nedeniyle sermayenin işçi sınıfı üzerindeki egemenliğini temsil eder. Bu konumuyla üretimin bir parçası olması, onu üretici emeğin parçası olmaktan uzaklaştırır. Zira mühendisin toplumsal işbölümü içindeki bu konumu, aynen el emekçisi gibi sömürülen bir pozisyonda olmasındandır. Yönetici konumu ise sadece teknik iş bölümü içindeki rolünü tanımlar.

Mühendis bir yandan üretici emeği, sermaye sahibi adına onun egemenliği altında tutar. Bu yönüyle mühendis “esas işlevi artı değer in işçilerden gasp edilmesi olan” süreçte işçi sınıfının dışında kalırken, diğer yandan üretim araçlarına sahipliği olmadığından burjuvaziye dahil değildir. Bir yandan işçi sınıfı üzerinde sermaye adına egemenlik sürdürürken, diğer yandan kendileri de sermayenin egemenliği altındadır. Mühendis, egemenlik/bağımlılık sarmalı yaratan özgül konumu nedeniyle “küçük burjuva” sınıfı içinde yer alır. Toplumsal işbölümü içinde zihinsel emek ve kol emeği ayrımı, işçi sınıfı üzerinde ideolojik egemenliği oluşturur.



Üretim süreci içinde yer alan mühendis (uzman) işçilerin üretimin organizasyonundaki yetersizliğinden kaynaklanan emeğin sermayeye olan bağımlılığının meşrulaştırılmasına hizmet eder. Bu yönüyle mühendis gözetim işlevi üstlenir. (siyasal ölçüt) Bu nedenle “yeni küçük burjuvazi”nin üyelerini oluştururlar. Yukarıda tanımlanan özellikler mühendisleri “beyaz yakalı” konuma taşır.

Taylor’dan Ford’a Üretim Sürecinde Emeğin Değersizleşmesi

Ödamız 2012 yılında uluslararası katılımı “Veblen, Kapitalizm ve Akılcı bir İktisadi Düzen için Olanaklar” Sempozyumu’nu gerçekleştirdi. Aslında bu yeni başladığımız tartışma değildi. 1970’li yılların bitimine kadar TMMOB üyeleri içinde “Veblen ve Taylor” birbirine zıt fikirleriyle öne çıkan kavramları temsil ediyordu. Taylor’un ortaya koyduğu düşünce tarzı emek arzı sürecinin değişimi ve farklı bir mecraaya akmasına, yani emeğin yeni sömürü mekanizmaları ile karşılaşmasına neden olmuştur. Taylor ortaya koyduğu felsefeyle sermaye sahiplerine şöyle seslenmektedir:

“Ey egemenler... Biliyorum hepiniz parayı seviyor ve istiyorsunuz. Öyleyse mühendisliğe önem verin...”

Bu çağrı yanıt buldu. Kapitalist gelişme sürecinde birbiriyle ilişkili olan üç yapısal değişim yaşandı:

- İşçilerin emek süreci üzerindeki denetimlerinin kaybolması: Kapitalizmin en erken dönemlerinde, üretimde doğrudan yer alanlar genellikle emek süreci üzerinde bir denetimi koruyorlardı. Üretimin fabrikalara kaydığı dönemde birlikte işçilerin emek süreci üzerindeki denetimi, üretim için gereken bilginin elde tutulmasından kaynaklanıyordu.
- Üretim sürecinde bu denetimin ortadan kaldırılmasına yönelik saldırı üretim sürecinin parçalara bölünerek emeğin değersizleştirilmesi ve niteliksizleştirilmesidir.

1913 yılında otomobile olan talep patlamış, ancak arz talebi karşılamaktan çok uzak kalmıştı. Emek üretim bilgisini bünyesinde tuttuğu için çok değerliydi. Beklenen ise çalışanların üretimden aldıkları payla otomobil sahibi olmalarıydı. Tabii ki beklenen olmadı... Henry Ford, Taylor’u iyi okumuş ve üretimi artırırken, emeği değersizleştirip niteliksizleştirme-

nin ve üretimden aldığı payı aşağı çekmenin yolunu çoktan keşfetmişti...

Böylelikle seri (bant) üretim keşfedilmiş, bir otomobilin yapımı aşamasında gereksinim duyulan nitelikli emek gücü tasfiye edilerek, yürüyen bantta belli parçaları takarak vidaları sıkarak niteliksiz emek gücü istihdama dahil edilmiş, üretim ve dolayısıyla kar (artı değer) artarken, emek niteliksizleştirilerek değersizleştirilmiş ve üretimden aldığı pay azaltılmıştır. Böylelikle niteliksiz emek esnek hale getirilerek kapitalizmin büyüme hedefleri maksimize edilmiştir.

Fordizm, işin olabildiği kadar ayrıntılı bir işbölümüne ayrılmasını, her ayrılan iş bölümünün ise işin toplam üretim bütünlüğünden koparılarak, niteliksizleştirilmesi ve denetlenmesini öngörür. Bu Taylor'un "bilimsel yönetim" tezinde tanımlanıyordu. Tarihsel gelişimi boyunca yönetim işlevinin temel özelliği, emek sürecinin denetim altında tutulması mücadelesi olmuştur. Ancak, Taylor'la birlikte bu denetim özelliği eşi görülmemiş boyut kazanmıştır. Günümüzde her türlü iş tasarımı, endüstri mühendisliği kaynağını Taylor'un ilkelerinden alır.

Özetle bu ilkeler şöyle sıralanabilir:

- Emek sürecinin işçilerin hünelerinden, becerilerinden koparılmalı,
- Emek sürecinin zanaatten, geleneklerden ve işçilerin bilgisinden bağımsız olarak biçimlendirilmeli,
- İşçilerin becerilerine değil, tamamıyla yönetimin pratiğine bağımlı kılınmalı,
- Bütün zihinsel faaliyet atölye dışına çıkartılarak, planlama ve iş örgütlenme, tasarlama bölümünde merkezleştirilmelidir.

Uluslararası İş Bölümü Dayatmasında Mühendislik Eğitimi

Her ile bir üniversite söylemi ile plansız, programsız "Durmak yok! Yola devam!" sloganlarıyla her ile bir üniversite açan yola devam edilmektedir. Ülkeyi yöneten Başbakan'ın "Her üniversite mezununa iş bulmak zorunda değiliz!" söylemi, Taylor'un devamında Say Yasası'nda kendini bulmuştur. Jean Baptiste Say kuralına göre; "Her arz kendi talebini yaratır."

Bu kurala göre hiçbir arz piyasada kalmaz. Hayat bunun tersini kanıtlamış, arzın fazla olması emek açısından üretimden alınan payın azalması, işsizlik olarak geri dönmüştür.

Say Yasası, biz mühendisler için de acımasızca işlemektedir. Elektrik ve bağlı disiplinleri için 2005-2006 öğrenim döneminde 18'i vakıf olmak üzere 53 üniversite mevcuttu. Bu

sayı 2011-2012 öğrenim döneminde 41'i vakıf olmak üzere 108 üniversiteye ulaştı. 30 yılda kontenjanın 700'den 10 bin 579'a ulaşmış ve her yıl 10 bin mühendis adayı üniversiteye başlamaktadır. Günümüzde meslek alanımızda işsizlik yüksek boyutlarda olmasına rağmen 10 binin üzerinde yeni mezun mühendisin iş hayatına atılması yukarıda anlatılan koşulları daha da ağırlaştırmaktadır.

Bilimsel gereklere ve ülke gerçeklerine göre değil, sadece siyasi subjektif nedenlerle fakülteler açılması; sonuçları itibariyle kolay çözülemeyecek sorunları yaratırken, meslek alanlarımızda ise büyük tahribat yaratmaktadır.

Artık Mavi Yakalı, Oysa Hala Kimlik Arayışında

Modern bakış açısıyla mühendisler, kafa ve kol emeğinin arasındaki kopuşun aracı ve yaratıcısı konumlarıyla, bugün yaşanan işsizliğin masum yaratıcısıdır. Bu nedenle kendi zihinsel faaliyetlerinin de parçalanarak süreç içinde ayrıntılaşmasıyla, emek süreçlerinin bütünlüğü üzerindeki zihinsel denetimlerini yitiren konumlarıyla, aynı zamanda bu kopuşun kendi içindeki mağdurlarıdır.

Mühendis günümüzde hala devlet kurumunda bürokrat konumdadır. Ücretli olarak çalıştığı maddi üretim alanındaki modern bir kapitalist işletmede ise ücretli konumuyla üreticidir. Sunduğu emeğin niteliği ve işgücünün değerinin farklılık göstermesi ise toplam üretim sürecinde ortaya çıkarılan ürünün bütün bu değişik niteliklerde emeğin ortak ürünü olması sonucunda konumunu yeniden tanımlanmasıyla değişir. Zira ortaya çıkarılan artı değer yaratılması sürecinin bir parçası olması nedeniyle o artık üretim sürecindeki bir emekçidir.

Mühendis arzında yaşanan artış sonucu canlı tutulan işsizlik, kapitalist birikimin zorunlu bir ürünü ve ön koşuldur. Genel olarak emekçi kitleleri işsizliğe zorlayan aynı nedenler, işgücü pazarıyla bütünleştikleri ölçüde mühendis ve mimarları da "yedek sanayi ordusu" içinde yer almaya zorlayan esas neden olarak öne çıkar. Bu nedenle onların mülksüzleşme, ücretlileşme ve toplumsal kutuplaşma dışında kalmaları düşünülemez. Bunun gerçekleşme koşulları da kapitalizmin uluslararası işbölümüyle bağlantılı olarak biçimlenen ekonomik ilişkiler temelinde belirlenir.

Mühendisler günümüzde kamunun tasfiyesi ve çalışma alanları arasında yer alan kurumların tasfiyesiyle özel sektörde ücretli, yapı denetçisi, kendi adına serbest çalışan ve daha da kötüsü işsiz konumundadır. Toplumsal konumları bir hayli sarsılmış durumda, kendilerini bu olumsuz koşullara sürükleyen iktidarlar değişse de politikaları değişmeyen neo-liberal kapitalizmin kurbanı olduklarından habersiz olan ağırlıklı bir kesim ise örgütsüz ve şaşkın durumdadır.

Mühendis farkında olmasa da...

İnkâr etse de...

O artık "mavi yakalı"dır.

Yararlanılan Kaynaklar

Artun A.- Fordizm ve Mühendisin Dönüşümü - TMMOB

Köse A. H.-Öncü A.- Kapitalizm İnsanlık ve Mühendisler * TMMOB

Köse A. H.-Öncü A.- Toplum ve Hekim, 2009

Göle N.- Mühendisler ve İdeoloji, Metis 2012, 5. Baskı ■

